

УДК 821.161.2

О. В. Міненко, О. О. Дядюшенко
А. В. Миненко, А. А. Дядюшенко
O. V. Minenko, O. O. Dyadyushenko

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
Черкасский институт пожарной безопасности
имени Героев Чернобыля НУЦЗ Украины
Cherkasy Institute of Fire Safety Named after Chornobyl Heroes of National
University of Civil Protection of Ukraine

**УКРАЇНСЬКА ШЕКСПІРИАНА МОВОЮ ПЕРА ПАНАСА МИРНОГО:
ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ**

**УКРАИНСКАЯ ШЕКСПИРИАНА ЯЗЫКОМ ПЕРА АФАНАСИЯ
МИРНОГО: ИСТОРИЯ ПЕРЕВОДА**

**UKRAINIAN SHEKSPIRIANA BY PEN LANGUAGE OF PANAS MYRNYI:
HISTORY OF TRANSLATION**

Розглянуто історичний аспект англійського твору «Король Лір» В. Шекспіра в українській літературі XIX століття. У центрі дослідження постає вивчення стратегії перекладу Панаса Мирного, а також роздуми перекладачів щодо створеного ним перекладу. Показано, що художній переклад часто демонструє своєрідність погляду перекладача на творчість письменника, обумовлений вузьким аспектом інтерпретаційного художнього поля. У цьому плані горизонт очікувань іншої національної літератури, яка сприймає іншомовний твір, відповідає та цілком узгоджується із внутрішніми потребами національної літератури.

Також велику увагу приділено осмисленню та аналізу рецепції Шекспіра в період утвердження націєтворчих тенденцій в українській літературі XIX ст., який своїми творами заклав провідні культурні «коди» європейської художньої свідомості. Рецепція твору «Король Лір» визначається орієнтацією Панаса Мирного на українські реалії, за допомогою яких виражається національне забарвлення літературного твору. Ці національно-специфічні елементи відображають додаткові смислові відтінки, що є результатом національного бачення світу українського письменника.

Складності художнього перекладу трагедії «Король Лір» значною мірою полягають у неоднозначній концепції цього твору, його складної ідейно-естетичної структури. Стратегія перекладу англійського твору, здійсненого Панасом Мирним, була спробою формування у перекладі специфічної індивідуальної художньої манери у самого письменника, на адресу якого часто виступали критики того часу, зокрема Іван Білик.

Ключові слова: переклад, українська література, письменник, твір, рецепція, читач.

Рассмотрен исторический аспект английского произведения «Король Лир» У. Шекспира в украинской литературе XIX века. В центре исследования – изучение стратегии перевода Афанасия Мирного, а также размышления переводчиков касательно его перевода. Показано, что художественный перевод часто демонстрирует своеобразие взгляда переводчика на творчество писателя, обусловлен узким аспектом интерпретационного художественного поля. В этом плане горизонт ожиданий

иной национальной литературы, воспринимающий иноязычное произведение, соответствует и согласуется с внутренними потребностями национальной литературы.

Также большое внимание уделено осмыслению и анализу рецепции Шекспира в период утверждения нацитворческих тенденций в украинской литературе XIX в., который своими произведениями заложил ведущие культурные «коды» европейского художественного сознания. Сложности художественного перевода трагедии «Король Лир» в значительной мере состоят в неоднозначной концепции этого произведения, его сложной идейно-эстетической структуре. Рецепция произведения «Король Лир» определяется ориентацией Афанасия Мирного на украинские реалии, с помощью которых выражается национальный колорит литературного произведения. Эти национально-специфические элементы отражают дополнительные смысловые оттенки, которые являются результатом национального видения мира украинского писателя.

Стратегия перевода английского произведения, осуществленного Афанасием Мирным, была попыткой формирования в переводе специфической индивидуальной художественной манеры у самого писателя, в адрес которого часто выступали критики того времени, в частности Иван Билик.

Ключевые слова: перевод, украинская литература, писатель, произведение, рецепция, читатель.

The article deals with the historical aspect of the English work "King Lear" by William Shakespeare in the Ukrainian literature of the nineteenth century. In the center of the research there are the strategies of Panas Myrny's translation and the reflection of translators of this translation. It is shown, that literary translation often demonstrates the originality in terms of interpreter writer, due to the narrow aspect of interpretative art field. In this regard, the horizon of expectations of another national literature, which treats foreign-language work, fully consistent with the internal needs of national literature.

Also, the study is focused on the understanding and analysis of Shakespeare's reception during the creation of nation consolidation tendencies in the Ukrainian literature of the nineteenth century, because of his works that laid the leading cultural "codes" of European artistic consciousness. Reception of work "King Lear" by Panas Myrny determined focus on Ukrainian realities by which national flavor of literary works reflected. These national specific elements reflect the additional connotations arising from national vision of the world of the Ukrainian writer. In his translations the writer saw not only a way to familiarize the reader with the Ukrainian summit phenomena of the world classics, but also the means to promote certain artistic ideas where the creativity of a foreign writer was involved in the art of conscious nation

The difficulties of translation of the tragedy "King Lear" largely lie in the ambiguous concept of the work, challenging the ideological and aesthetic structure. The strategy of English translation of the work, carried out by Panas Myrny, was an attempt of formation in the translation of the specific individual artistic manner of the writer, was often criticized by Ivan Bilyk. The fiction of the writer is formed on the basis of national intensify of the search for identity in contemporary society influenced by popular Western ideas. The study of the circumstances that preceded the creation of translation promote further research of playback features of the tragedy into the Ukrainian language. Language innovation of Panas Myrny is a logical extension of linguistic and stylistic search of his predecessors and confirms the continuity of Ukrainian literary translation.

Keywords: translation, Ukrainian literature, writer, work, reception, reader.

«Український Шекспір» – одна із нагальних проблем літературознавчої компаративістики – у зв'язку із зростаючим інтересом до явищ міжнаціонального діалогу культур набуває зараз особливої актуальності. Вивчення специфіки рецепції В. Шекспіра в культурному просторі України у XIX столітті є важливим у контек-

сті з'ясування ролі англійського поета у формуванні й становленні загальноєвропейської культурної парадигми в українській літературі. Значимим літературним підсумком цього творчого контакту стали українські переклади творів англійського письменника, що відкрили українським читачам не лише Шекспіра-драматурга, але й Шекспіра-поета, автора відомих сонетів.

Великим і безперечним є вплив Шекспіра на українську літературу ХІХ століття. Ним захоплювалися М. Костомаров, П. Свенціцький, Ю. Федькович, М. Старицький, П. Куліш, Леся Українка, І. Франко, П. Мирний. Одночасно з проникненням у світ шекспірівської поезії, яке поступово поглиблювалося, відбувалися процеси вдосконалення засобів його передачі українською мовою.

Більше того – окремі переклади В. Шекспіра, здійснені П. Свенціцьким, Ю. Федьковичем, М. Старицьким, П. Кулішем, Лесею Українкою, І. Франком, П. Мирним – значною мірою своєю мовною і стильовою стихією відбивали особливості художнього мислення в українській тогочасній літературі. Сьогодні є усі підстави стверджувати, що Шекспір, який приходив до читача через переклади, задавав значною мірою той вектор українській літературі, який був пов'язаний з її інтеграцією в європейський літературний процес.

Звернення до художньої рецепції перекладів Шекспіра в інших європейських літературах, усвідомлення її у світлі ідей літературознавчої компаративістики ставить завдання освоєння конструктивних можливостей функціонально-рецептивних підходів у сфері художнього перекладу. Стосовно дослідницької історії зазначеного питання, слід підкреслити цілий комплекс взаємозв'язаних проблем у галузі літературознавства і теорії перекладознавства, на перехресті яких виникла і набула особливої важливості ідея «українського Шекспіра». Вагомі дослідження були виконані зарубіжними шекспірознавцями – Г. Блумом, М. Стороженко, Ю. Левінім, М. Алексєєвим, М. Морозовим, О. Смірновим, О. Анікстом, М. Захаровим, О. Первушиною та ін. Колосальну роботу виконали українські шекспірознавці, які порушували проблеми рецепції Шекспіра в інших національних літературах – у ХІХ столітті І. Франко. У ХХ – на початку ХХІ ст. – І. Ваніна, М. Шаповалова, Р. Зорівчак, Л. Коломієць, І. Лїмборський, Н. Торкут, О. Тетерїна, Т. Хитрова-Бранц, І. Девдюк, Ю. Черняк, Д. Москвітїна, Д. Дроздовський та ін.

Переклади й постановки Шекспіра для українців – не просто механічний відбиток, відтворення, а вдумливе переосмислення. Сам концепт «перетворення» вже підштовхує нас до того, що в цій студії проаналізовано не те, яким є Шекспір, а те, яким Шекспір став для української традиції, чому рецепція мала саме такі особливості [4, с. 123]. Проблема рецепції однією національною художньою системою текстів іншої системи або найвидатніших творів із канону світової літератури пов'язана не лише з розширенням парадигм художності літератури-реципієнта. Важливо враховувати також, у який спосіб відбувається рецепція, в якій формі тексти інших культур потрапляють у новий художньо-національний простір, у який час відбувається цей міжкультурний діалог. Саме тому, з іншого боку, важливо брати до уваги особливості культурно-історичної свідомості періоду, в якому відбувається рецепція.

Український науковець В. Коптілов та російський літературознавець Євген Гуренко наголошували, що в перекладі неодмінно органічно співвіснують різні або цілковито протилежні впливи-взаємовпливи, нашарування тощо [2, с. 65]. І протиріччям перекладацтва, як власне складової не лише компаративістики, а й мовознавства, була, є і буде проблемою «вільного» і «буквального» перекладу, проблемою художньої відповідності і словесної точності, сказати б, мовленневої

адекватності [3, с. 73]. Таким чином, дослідники вважали, що між цими протилежними поняттями перекладознавчої науки слід шукати зв'язки чи взаємозумовлення, а відтак, діалектичну єдність. Вони пропонують так звану «концепцію реалістичного перекладу» для розв'язання вказаних протиріч і суперечностей, обґрунтовуючи свою позицію тим, що художня дійсність перекладеного твору закладена в його оригіналі і виконує ту саму функцію, аналогічну якій здійснює у творчості реальна дійсність [1, с. 95].

Метою статті є здійснити комплексний аналіз історії перекладу трагедії В. Шекспіра «Король Лір» українським письменником Панасом Мирним.

В історію української літератури Панас Мирний (справжнє ім'я Панас Рудченко) увійшов як автор реалістично-психологічної прози. Загалом літературно-естетичну програму Панаса Мирного можна визначити як орієнтацію на реалістичний тип творчості. Процес становлення прозаїка-реаліста не виключав використання романтичних елементів. Із наставників Панаса Мирного у плані «теоретичної орієнтації» головну роль відіграв Іван Білик (брат Панаса Мирного). Саме він наголошував на необхідності соціально-психологічного аналізу в реалістичному творі.

Літературна спадщина Панаса Мирного характеризує його як майстра слова, який найвищою цінністю художньої творчості вважав правду життя. Прагнення дослідити людську душу в різних життєвих обставинах на основі реалістичного методу зображення сприяло появі певних соціальних типів у творах українського письменника. У процесі становлення індивідуальної манери письменника у сфері психологічного аналізу художній світ наповнюється не запрограмованими характеристиками-типами, а яскравими людськими особистостями. Еволюція стилю автора пов'язана з процесом появи нових жанрів у творчості письменника й в українській літературі другої половини XIX століття. Багатоплановість художнього мислення, прагнення зобразити цілісну картину світу в усіх особистісних взаємозв'язках, у часових і просторових художніх площинах сприяли появі романного жанру. Реальна дійсність для Панаса Мирного є не просто «вихідним пунктом» для створення адекватної картини-образу світу, а своєрідним поштовхом до побудови індивідуальної філософсько-естетичної концепції буття.

Характеризуючи творчу особистість Панаса Мирного, варто згадати про його перекладацьку працю. Йому належать переклади творів О. Пушкіна, К. Рилєєва, М. Лермонтова, М. Огарьова, О. Островського, В. Шекспіра («Король Лір»).

Жодна трагедія Шекспіра не має такого величезного масштабу, як «Король Лір». Потойбічні сили проявляються й у «Гамлеті», але там вони становлять тло для головного – щиросердної драми, пережитої героєм. У «Королі Лірі» трагедія героя так само стоїть у центрі подій, але, на відміну від «Гамлета», усі стихії природи беруть участь у долі знедоленого монарха.

З шекспіровою трагедією «Король Лір» познайомилися в Україні у другій половині XIX століття. У 1895 р. Панас Мирний задумав перекласти англійський твір Вільяма Шекспіра «Король Лір». Перекладач явно вибрав цей твір як метафору того часу, але те, що він неодноразово повертався до цієї трагедії, засвідчує її дедалі більшу вагу для нього. Слід зазначити, що він чудово розумів усі труднощі перекладу Шекспіра українською мовою. У своєму щоденнику він пише: «*Читаю Шекспіра. Що за сила слова, що за глибина думки? І це поет XVI віку?*» [5, с. 324].

Іван Білик був проти цього перекладу, оскільки надавав перевагу оригінальній літературній творчості українського автора. У своєму листі до брата він писав: «*Лір малоруською нікому не потрібний...*» [6, с. 35]. Іван Рудченко (псевдонім Іван Білик) мав великий вплив на формування світогляду Панаса Мирного, виховання його естетичних смаків, вибір мети життя й призначення людини.

Але пропри все це у 1897 році Панас Мирний закінчує працю над перекладом цієї трагедії, усвідомлюючи той факт, що перекладати В. Шекспіра надзвичайно важко: «*Добре знаю, що це за морока, той Шекспір*» [5, с. 363]. У листах до М. Старицького він неодноразово пише: «*Мені тільки одно здається, та й сам на собі звідав, що як не люций Шекспір, а він на нашій мові якомсь чудно бринить, ні живої речі, а тим більше живих людей. Думаю, від того, що Шекспір малює ніколи не бувалий у нас побут: все то королі, то царедворці, тоді коли ми тепер хлібороби*» [5, с. 363]. Сам письменник не був задоволений своєю працею над перекладом англійської трагедії, оскільки у своєму листі до Я. Жарка Панас Мирний підкреслює: «*Я сам переклав «Ліра» і добре знаю, як то трудно перекладати Шекспіра. Дехто сказав, що мій «Лір» добре перекладений, а мені здається – ні*» [5, с. 433]. Хоча сам переклад письменник закінчив у 1897, але українському читачу він став відомий лише у 1970 році у зібранні творів Панаса Мирного у семи томах, причиною чого стала політична ситуація того часу.

Панас Мирний майже півстоліття збагачував золотий фонд української культури соціально-психологічними романами, оповіданнями, працював на відродження українського народу, піднесення його гідності й національної гордості, утвердження й збагачення української мови як мови нації. Захоплення Шекспіром, – це не тільки естетичне кредо майбутнього письменника – першого, кому вдалося не тільки зазирнути в людську душу, а й заговорити її мовою. В. Шекспір на світоглядно-філософському рівні був близький українському письменнику. До того ж П. Мирний розгледів у шекспірових героях понадчасову універсальність і надісторичний вимір людської особистості, своєрідну людську «монаду», яка може по-різному реалізовуватися в кожному новому історичному часі. Таку близькість український автор намагався відтворити з місцевим українським колоритом у своїх перекладах та надати їм національного забарвлення.

Бібліографічні посилання

1. **Гуренко Е.** Проблемы художественной интерпретации / Е.Г. Гуренко. – Новосибирск : Наука, 1982. – 256 с.
2. **Коптілов В.** Актуальні питання художнього перекладу / В. Коптілов. – К. : Дніпро, 1971. – 132 с.
3. **Коптілов В.** Першотвір і переклад / В. Коптілов. – К. : Дніпро, 1982. – 215 с.
4. **Макарик І.** Перетворення Шекспіра: Лесь Курбас, український модернізм і радянська культурна політика 1920-х років; авториз. переклад з англ. М. Климчука / І. Макарик. – К. : Ніка-Центр, 2010. – 348 с.
5. **Панас Мирний** (П.Я. Рудченко). Зібрання творів у семи томах / редкол. : М.Є. Сиваченко (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1968–1971. – Т. 7 : Поезія. Публіцистика. Епістолярій / ред. : Н.О. Вишневська; упоряд. та приміт. : В.І. Мазний. – 1971. – 663 с.
6. **Рудинська Є.** Листи Василя Горленка до Панаса Мирного : 1883–1905 (з 8 фотографічними знімками) / Є. Рудинська. – К. : УАН, 1928. – 106 с.

Надійшла до редколегії 04.10.2015